

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE



**Analýza zahraniční obchodní bilance
v agrárním sektoru
(teze)**

Autor: Michaela Svitáková

Vedoucí diplomové práce: Ing. Jaroslava Burianová

2004 ©

Zahraniční obchod v agrárním sektoru

Agrární sektor je základní a neodmyslitelnou složkou každého společenství lidí, což je dáno jeho základními funkcemi. Bez výrobků z jiných odvětví národního hospodářství je možno se obejít, ale bez potravin se obejít nelze. Mají v hodnotovém řetězci nezastupitelné místo, jelikož současný svět nezná nic, čím by mohly být nahrazeny. Každý národ proto chrání zemědělskou oblast a nedovolí si ji ani přes nerentabilitu zavrhnout.

Agrární komodity se dosti často stávají předmětem obchodních operací. U vnitrostátního obchodu je hlavním důvodem fakt, že v zemědělství pracuje ve vyspělých zemích minimální podíl práceschopného obyvatelstva a navíc úzká specializace producentů jednotlivých komodit nutí i zemědělské pracovníky nakupovat hotové potraviny od jiných osob.

U obchodu mezinárodního je důvod odlišný. Zde hraje hlavní úlohu skutečnost, že žádná země nemá podmínky pro vyprodukování všech druhů potravin. Pro uspokojení poptávky je proto nutno některé produkty dovážet. V souvislosti se stále sílícími globalizačními trendy a s růstem významu obchodu mezi jednotlivými, územně a národnostně vymezenými, jednotkami rostou i hodnoty zaznamenávané v obchodní bilanci agrárního sektoru.

Česká republika, jako země bez větších surovinových zdrojů, s rozvinutým zpracovatelským průmyslem a s vnitřním trhem o malém rozsahu, je do značné míry závislá na zahraničním obchodu bez rozdílu, jedná-li se o dovoz jakéhokoli druhu zboží či surovin. Je to také dáno její polohou, jelikož je vnitrozemským státem a nemá tudíž možnost přístupu k moři.

Z výše uvedených důvodů vyplývá, že Česká republika je nucena být ve svých vztazích k zahraničním obchodním partnerům velmi liberální. Od 1. května 2004 dojde v některých mezinárodních obchodních vztazích ke změnám v důsledku vstupu do EU, v některých oblastech i ke zpřísnění podmínek a omezení obchodu.

Skladba zahraniční obchodní bilance v agrárním sektoru byla analyzována za období let 1999 – 2003. Důvodem pro volbu právě tohoto období byla jeho aktuálnost a možnost zobrazení nejnovějších trendů v agrárním zahraničním obchodě. Zahraniční obchod, ať už se jedná o kterýkoliv národohospodářský sektor, je sledován a členěn do různých kategorií. Pro účely diplomové práce bylo zvoleno rozdělení komodit podle *Jednotného mezinárodního třídění zboží*, ve zkratce SITC, v němž je agrární sektor zastoupen

třídami 0 – Potraviny a živá zvířata, 4 – Živočišné a rostlinné tuky, vosky a částí třídy 1- Nápoje a tabák (11 – Nápoje).

Potraviny a zemědělské komodity jsou z hlediska zahraničního obchodu považovány za *zboží s citlivějším charakterem*, který vyplývá z jejich specifického postavení mezi ostatními výrobky, proto jsou také všechny země velmi opatrné při úplném otevírání svého trhu s těmito produkty. Proto také tempo růstu agrárního zahraničního obchodu je nepoměrně pomalejší než tempo růstu mezinárodního obchodu. (V roce 2000 obrat obchodní bilance se zemědělskými komoditami tvořil okolo 4 % ze souhrnné obchodní bilance.)

Vstup ČR do EU

V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie, je *předpoklad budoucího růstu* zahraničního obchodu se zeměmi EU (se současnými členy i s kandidáty). Avšak i v tomto případě je pár nejasností, jejichž působení se nemusí jevit natolik zřetelně.

Existuje sice potenciální možnost v teoretické oblasti, zabývající se efekty vzniku celní unie na zahraniční obchod, tj. efekt růstu obchodu, přesunu obchodu a omezení obchodu¹. Většina zmiňovaných efektů spočívá ve zvýšení objemu obchodních operací a větší orientace na země v rámci jednotného trhu. O kolik procent vzroste mezinárodní obchod České republiky se státy EU-15 je i tak velmi diskutabilní, jelikož už nyní tvoří značně vysoké procento (v roce 2000 přibližně 60 %²) a neexistuje příliš velký potenciál na jeho zvýšení.

Navíc ze strany Evropské unie by bylo možno najít i další důvody, mezi něž patří například dodržování hygienických standardů, provádění veterinárních kontrol či pravidla na ochranu rostlin a rozdíly v kvalitě, které by v konečném důsledku mohly zbrzdit rozvoj zahraničního obchodu s agrárními komoditami a potravinářským zbožím. (Většina potravinářských podniků dosud nesplňuje přísná kritéria stanovená unijními předpisy a budou muset být po vstupu do EU s vysokou pravděpodobností uzavřeny nebo jim minimálně nebude uděleno vývozní povolení.)

¹ Lukešová, L. – přednášky z EU a HP

² www.czso.cz + vlastní výpočet

Vývoj agrárního zahraničního obchodu

Vývoj zahraničního obchodu v agrárním sektoru ve sledovaném období koresponduje s vývojem celkového mezinárodního obchodu. Také zde dochází ke značné liberalizaci³ a ke snaze o snižování deficitu obchodní bilance. Tato snaha však vyznívá na prázdno, jelikož jak bylo prokázáno, tak během analyzovaného období, tj. od roku 1999 do roku 2003, nedošlo v tomto směru k žádnému posunu. I přes mírné snížení bilančního rozdílu bylo na konci periody dosaženo vyšší korunové hodnoty záporného salda než na počátku. Zároveň ale nelze na sto procent potvrdit, že jedinou možnou alternativou je pokračování trendu prohlubující se obchodní bilance v agrárním sektoru.

Obchodní bilance v agrárním sektoru má v celém období *záporný charakter*, což je způsobeno především nevhodností půdně klimatických podmínek v České republice, jelikož nejvíce se za celé sledované období na záporném saldu podílí dovoz ovoce a zeleniny. A to speciálně ty druhy ovoce, které nelze v tuzemsku vypěstovat (např.: banány, pomeranče, klementinky, mandarinky a jiné). U zeleniny by se pak dalo usuzovat, že hlavním důvodem vysoké míry dovozu je nejen nemožnost některé její druhy u nás vypěstovat, ale také patrně malá výměra půdy, na níž je produkována.

Při zohlednění *teritoriálního hlediska* nejvyšší část obchodu s tropickými a subtropickými plodinami připadá na rozvojové země. Tudíž saldo zahraničního obchodu s nimi dosahuje relativně nejvyššího schodku v rámci agrárního sektoru. Vysoké záporné saldo zemědělských komodit je kompenzováno z české strany dodávkami jiného než potravinářsko-zemědělského charakteru. (Pod hlavičku tohoto tvrzení by mohlo být zařazeno ekonomické uskupení MERCOSUR⁴, Jihoamerický společný trh, a ASEAN⁵, Asociace zemí jihovýchodní Asie. Prvé uskupení dosáhlo v roce 2000 podílu u exportních operací podílu agrárního sektoru 2,95 % a u importních 61,44 %⁶. U ASEAN to bylo o něco méně, tj. 6,16 % a 11,48 %.)

³ Ačkoliv celkový trend spíše k zvyšování míry liberalizace, v agrárním zahraničním obchodě není úplná liberalizace až tak pravděpodobná. Tvrzení lze podpořit i státními subwencemi na vývoz některých komodit nebo regulací určitých tržních segmentů. Státní zemědělský intervenční fond v tomto případě stanovuje kvóty a přiděluje peněžní prostředky v různých letech na různé komodity, nejčastěji na: mléko a mléčné výrobky, hovězí a vepřové maso, potravinářskou pšenici či slad a chmel.

⁴ členové: Argentina, Paraguay, Uruguay a Brazílie

⁵ členové: Indonésie, Malajsie, Filipíny, Singapur, Thajsko, Brunej, Vietnam, Laos, Barma [VESELÝ, Z. – Smlouvy, Pakty, Dohody – Slovník mezinárodně politických a diplomatických aktů; Epoque, Praha 2002]

⁶ www.czso.cz + vlastní výpočet

Záporné saldo Česká republiky dosahované v agrárním zahraničním obchodě není ojedinělým jevem. Převaha importu agrárního sektoru nad exportem je zcela běžná a je výslednicí snah všech zemí o nezávislost v oblasti vlastní výživy kvůli hrozbě v podobě válečných konfliktů, politických bariér či jiných překážek, jež by vedly k nemožnosti provedení mezinárodních obchodních operací jakéhokoli druhu. Dalším možným důvodem, proč dovoz obvykle převažuje nad vývozem, je skutečnost, že státy ve snaze o nezávislost na ostatních vyrábějí nadměrné množství určitých komodit, k jejichž produkci mají na svém území mimořádně vhodné podmínky.

Během sledovaného pětiletého období je *zřetelný růst* celkového zahraničního obchodu. Do roku 2001 je tendence nezpochybnitelná. V roce následujícím, tj. 2002, došlo k mírnému meziročnímu poklesu, který se projevil ve všech třídách, zastupujících agrární sektor, kromě uskupení 11 – Nápoje. Hranice mezinárodního obchodu se ani v tomto roce nedostala pod hodnotu roku 2000.

Stejným způsobem se změna projevila v oblasti rostlinné i živočišné výroby. Jediná odchylka byla evidována ve finančním vyjádření obratu v roce posledním:

- rostlinná oblast stagnační moment překonala a dosáhla vyšší částky než v roce 2001;
- živočišný sektor pokles plně nevykompenzoval.

I zde se projevuje pomalejší nárůst živočišné výroby v porovnání s rostlinnou, který může být podpořen tvrzením prokázaným při porovnávání těchto dvou zemědělských segmentů, tj. vyšší podíl rostlinné výroby cca v poměru 1 : 3. Další možností rychlejšího přírůstku v mezinárodním obchodě s rostlinnými produkty je omezení na základě právních předpisů, jež zakazují používat živočišné bílkoviny do krmiv pro hospodářská zvířata a nutí k jejich nahrazení rostlinnými ekvivalenty (tj. v podobě sóji či jiných luskovin). V České republice jich není pro tento účel pěstováno dostatek a z tohoto důvodu bude v budoucím období nutný jejich dovoz. Nastíněná skutečnost s vysokou pravděpodobností povede ke zhoršení zahraniční obchodní bilance v agrárním sektoru, tj. k prohloubení jejího schodku.

Nižší míra akcelerace zaznamenaná živočišným sektorem může být i v rozebíraném období způsobena stále panujícím strachem z nemoci šílených krav a s pozdějším výskytem slintavky a kulhavky. Také v tomto ohledu je zřetelnější posun – spotřebitelé se již ve svých preferencích ustálili a zprávy o nových výskytech nemívají takový efekt jako na počátku.

V úplném závěru by mohla být konstatována stoprocentní jistota, že i v následujících letech bude přetrvávat zpřístupňování tuzemského agrárního trhu zahraničním dovozcům. Měl by být ale zdůrazněn omezující prvek vstupu České republiky do EU, který bude znamenat zpřísnění určitých pravidel a obchodních podmínek, vyjednaných v dřívější době, tj. zohlednění ochrannářské Společné zemědělské politiky Unie. Avšak ani tato skutečnost by neměla mít z dlouhodobé perspektivy příliš výrazný vliv na budoucí rozvoj, vzhledem k faktu, že se EU zavázala k uvolnění pravidel a zmírnění diskriminačních opatření.